

forbindelse med EF-pakken og EF-afstemning, havde høring af politikere og sluttede af med Friisbergs oversigtsfremstilling. Afsnittet indeholder en gennemgang af EFs institutioner og af beslutningsproces i EF, og det præsenterer nogle integrationsteorier. Afsnittet tilfredsstillende elevernes behov for yderligere baggrundsviden – der er et kort historisk rids – og gav dem nogle begrebsdannelser at gå ud fra. Og har man tidligere været inde på funktionalistisk samfundsopfattelse og på marxistisk statsteori er de korte fremstillinger af teorierne tilstrækkelige. Årets samfundsopgave til studentereksamen om EF viser da også, at mange elever kan bruge begreberne – *både* når de skal karakterisere ideologiske grundholdninger indeholdt i indlæg af henholdsvis udenrigsminister U. Ellemann og V. Steen Folke, – og når de i et 3. spørgsmål skal diskutere, hvilke indre og ydre forhold, der bestemmer udformningen af Danmarks EF-politik. Om de så har hentet begreberne hos Friisberg og i Friisbergs korte fremstilling er en anden sag.

Afsnittet om teknologi og social lagdeling kombinerer 2 emner, der ofte gennemgås i samfundsfag. Teknologi-delen er dog yderst kort og må formentlig suppleres, mens resten af afsnittet på relevant måde gennemgår og diskuterer begreber som lagdeling, social status, velfærd. Afsnittet om international økonomi virker spændende. Her ses på relationerne mellem USA, Vesteuropa samt Japan, og østlandenes og u-landenes placering i verdensøkonomien diskuteres. I forhold til andre fremstillinger tages nye dimensioner i den internationale politik op. – Vi kan gøre brug af flere fremstillinger vedrørende de sikkerhedspolitiske aspekter og vi har også mange fremstillinger om nord-syd-problematik.

Om alle emner i bogen gælder det, at man sagtens kunne tænke dem behandlet mere – både i bredden og dybden. Men Friisberg har fundet en passende balance i forhold til de forudsætninger, der er givet for undervisningen.

Det ligner en diskussion om samfundsfag som fællesfag eller som grenfag. Skal vi i gymnasiet holde os til at levere samfundsfagsundervisning til greneleverne – og dermed have mulighed for at nå et rimeligt niveau – eller skal vi *også* tænke i fællesfagsbaner og give alle elever mulighed for at få i hvert fald nogen indsigt i samfundsfaglige problemstillinger. I den standende diskussion om gymnasireform vil De Radikale holde fast i grenstrukturen, men samtidig gerne tilgodese et behov for at give alle elever indsigt i samfundsforhold. Nu må vi se, hvor det ender. Givet er det, at ender det med Bertel Haarders valgfagsstruktur, bliver samfundsfag nedprioriteret til fordel for naturvidenskab og humaniora.

Ellen Bastholm

Carsten Vesterø Jensen, *Det tvædelte pensionssystem*, Roskilde: Forlaget Samfundsøkonomi og Forvaltning, 1985, 284 s.

Pensionssystemet i Danmark er som i mange andre moderne velfærdsstater tvædelt. Det består på den ene side af et overvejende socialpolitisk defineret, statsfinansieret forsørgelsessystem, hvor folkepensionen er det dominerende element. På den anden side består det af et mere skattepolitisk defineret, gennem fradrag statsubsidieret

forbindelse med EF-pakken og EF-afstemning, havde høring af politikere og sluttede af med Friisbergs oversigtsfremstilling. Afsnittet indeholder en gennemgang af EFs institutioner og af beslutningsproces i EF, og det præsenterer nogle integrationsteorier. Afsnittet tilfredsstillede elevernes behov for yderligere baggrundsviden – der er et kort historisk rids – og gav dem nogle begrebsdannelser at gå ud fra. Og har man tidligere været inde på funktionalistisk samfundsopfattelse og på marxistisk statsteori er de korte fremstillinger af teorierne tilstrækkelige. Årets samfundsopgave til studentereksamen om EF viser da også, at mange elever kan bruge begreberne – *både* når de skal karakterisere ideologiske grundholdninger indeholdt i indlæg af henholdsvis udenrigsminister U. Ellemann og V. Steen Folke, – *og* når de i et 3. spørgsmål skal diskutere, hvilke indre og ydre forhold, der bestemmer udformningen af Danmarks EF-politik. Om de så har hentet begreberne hos Friisberg og i Friisbergs korte fremstilling er en anden sag.

Afsnittet om teknologi og social lagdeling kombinerer 2 emner, der ofte gennemgås i samfundsfag. Teknologi-delen er dog yderst kort og må formentlig suppleres, mens resten af afsnittet på relevant måde gennemgår og diskuterer begreber som lagdeling, social status, velfærd. Afsnittet om international økonomi virker spændende. Her ses på relationerne mellem USA, Vesteuropa samt Japan, og østlandenes og u-landenes placering i verdensøkonomien diskuteres. I forhold til andre fremstillinger tages nye dimensioner i den internationale politik op. – Vi kan gøre brug af flere fremstillinger vedrørende de sikkerhedspolitiske aspekter og vi har også mange fremstillinger om nord-syd-problematik.

Om alle emner i bogen gælder det, at man sagtens kunne tænke dem behandlet mere – både i bredden og dybden. Men Friisberg har fundet en passende balance i forhold til de forudsætninger, der er givet for undervisningen.

Det ligner en diskussion om samfundsfag som fællesfag eller som grenfag. Skal vi i gymnasiet holde os til at levere samfundsfagsundervisning til greneleverne – og dermed have mulighed for at nå et rimeligt niveau – eller skal vi *også* tænke i fællesfagsbaner og give alle elever mulighed for at få i hvert fald nogen indsigt i samfundsfaglige problemstillinger. I den standende diskussion om gymnasireform vil De Radikale holde fast i grenstrukturen, men samtidig gerne tilgodese et behov for at give alle elever indsigt i samfundsforhold. Nu må vi se, hvor det ender. Givet er det, at ender det med Bertel Haarders valgfagsstruktur, bliver samfundsfag nedprioriteret til fordel for naturvidenskab og humaniora.

Ellen Bastholm

Carsten Vesterø Jensen, *Det tvædelte pensionssystem*, Roskilde: Forlaget Samfundsøkonomi og Forvaltning, 1985, 284 s.

Pensionssystemet i Danmark er som i mange andre moderne velfærdsstater tvædelt. Det består på den ene side af et overvejende socialpolitisk defineret, statsfinansieret forsørgelsessystem, hvor folkepensionen er det dominerende element. På den anden side består det af et mere skattepolitisk defineret, gennem fradrag statsubsidieret

privat opsparingsystem, hvor pensionskasseordninger, livsforsikringer og opsparing i pengeinstitutter i mange varianter kan tegnes mere eller mindre frit af den enkelte borger. Selv om lovgivningen på de to områder har nært beslægtede effekter, og selv om det under mange synsvinkler kunne forekomme nærliggende at formulere en egentlig pensionspolitik, har der gennem tiden aldrig været gjort seriøse forsøg på at tilvejebringe en effektiv koordination mellem de to pensionssystemer. I stedet har de bedre stillede stort set uantastet kunnet bevare lukrative skattefradrag, som sikrer dem en økonomisk tryk alderdom, mens de dårligere stillede er henvist til at klare sig som klienter i det sociale system.

Denne tvedeling er udgangspunkt for bogen, der i 1985 gav forfatteren titel af lic. scient. adm. En af de store fortjenester i arbejdet er, at det lykkes at kortlægge det mylder af pensioner, der med rette i fremstillingen kaldes pensionsjunglen. Enkelte steder kunne man måske ønske større detaljeringsgrad og mere præcision, men som helhed giver beskrivelsen grundlag for et godt overblik med en veludviklet historisk dimension. I betragtning af, at de to områder hidtil næsten udelukkende har været dækket af spredt, hovedsagelig juridisk og økonomisk orienteret litteratur, er der hermed taget hul på et spændende politologisk forskningsfelt.

Et andet væsentligt emne er de befolkningsprognoser, der i de senere år har bidraget til at aktualisere pensionsspørgsmålene ved at sandsynliggøre, at forsørgerbyrden i samfundet bliver tungere eller i hvert fald forskydes fra at omfatte mange børn og unge til at omfatte mange gamle. Her kunne det dog have været inspirerende at få en diskussion af de mulige generationskonflikter, der kan udspringe af spændingen mellem de oppustede pensionsforventninger i de forkælede generationer, der er erhvervsaktive nu, og på den anden side de forbrugsmuligheder, som fremtidens skatteydere og producerende aldersklasser vil stille til rådighed. I de kæmpemæssige pensionskapitaler, der er akkumuleret – og i øvrigt beskrives ganske udmærket, ligger i dette perspektiv kimen til mange fremtidige fordelingspolitiske slagsmål.

Så langt statistikken tillader – og det er selvfølgelig ikke nødvendigvis så langt, som man kunne ønske – findes desuden en sober analyse af pensionsordningernes fordeling og deres fordelingsmæssige virkninger. Specielt underkastes de private pensionsordninger en indgående analyse, hvis konklusion er, for det første, at de er skævt fordelt med indkomsten, og for det andet, at subsidieringen gennem tilskud eller især skattefradrag er skæv ved i særlig grad at begunstige de højeste indkomstgrupper. Dette kommer formentlig kun bag på et fåtal af bogens potentielle læsere. Selv om de tilgængelige data givetvis sætter visse grænser, havde det derfor været interessant i denne sammenhæng i det mindste at diskutere det såkaldte samspilsproblem, som dårligt nok strejfes i afhandlingen. Samspilsproblemet opstår, når en privat (som regel mindre) formue eller dens afkast helt eller delvis sluges af øget beskatning og mistede sociale tilskud, og det er dermed en af de tydeligste og velfærdsmæssigt væsentligste virkninger af den manglende koordination mellem det offentlige og det private pensionssystem. På blot lidt længere sigt ligger der her efter min pragmatiske vurdering et betydeligt potentiale for en omfattende politisering af pensionsspørgsmålene. Netop offentliggjorte beregninger fra Danmarks Sparekasseforening tyder således på, ikke mindst når man sammenholder dem med Vesterø Jensens fordelingsanalyse, at meget store mellemklassegrupper allerhøjest får en beskeden nettovirkning af deres private pensionsopsparing. Når politiseringen ikke allerede er mere fremskreden, kan

det meget vel skyldes blandt andet den uigennemskuelige pensionsjungle, fordi disse grupper endnu ikke er bevidste om, at de er fanget i en slags lavindkomstfælde. Desværre savnes fuldstændig en analyse af disse forhold.

Den væsentligste svaghed i bogen ligger efter min vurdering i den anvendte teori, som er præget af en stærk fokusering på de politiske partier, folketinget og regeringen, suppleret med nogle brede marx'ske kategorier og en del normative betragtninger.

Resultatet er for det første, at vi undervejs kommer ind i alle de mange forskelligartede hensyn, der spiller ind i de to typer pensionspolitik, og som spænder fra socialpolitiske forsørgelsehensyn over statsfinansielle overvejelser og betalingsbalancehensyn til diskussioner om kapitalstyring. Hensynenes relative vægt kan man imidlertid vanskeligt danne sig noget billede af på basis af fremstillingen. For overblikkets skyld havde det derfor måske været hensigtsmæssigt at koncentrere kræfterne om de helt væsentlige og lade de øvrige ligge.

For det andet er resultatet, at der hviler et noget statisk præg over afhandlingen, på trods af, at den historiske dimension som nævnt er veludviklet. Der er således ingen steder nogen præsentation af de faktorer, der skaber dynamikken i pensionspolitikken. Derfor er man ikke umiddelbart med baggrund i bogen i stand til at svare på, hvorfor der for nylig er vedtaget en skattereform, som har klare pensionspolitiske implikationer, blandt andet i retning af at begrænse subsidieringen af især de bedst stillede pensionsordninger. Den historiske gennemgang slutter ganske vist allerede med beslutningen om indførelse af realrenteafgift i 1983, men da mulighederne for forandring angives som et væsentligt interesseområde, havde det været ønskeligt i det mindste at få elementer til en forklaring af skattereformens tilblivelse og indhold. Noget tilsvarende gør sig gældende for den begyndende politisering af pensionsspørgsmålene, som kan aflæses blandt andet i LOs „Forslag til en Samlet Pensionsreform“ fra sidste efterår og i Danmarks Sparekasseforenings pensionspolitiske debatoplæg „Hvordan munde mættes og goder og glæder deles“ (maj 1986). Denne mangel kan hænge sammen med, at interesseorganisationerne får en alt for sporadisk behandling i fremstillingen.

Sammenfattende bemærkes det, at Vesterø Jensens afhandling er særdeles stærk i beskrivelsen af grundstrukturen og de lange linjer i dansk pensionspolitik. Den er derfor et nyttigt udgangspunkt for andre, som har behov for at orientere sig i pensionssystemerne. Noget svagere er afhandlingen i beskrivelsen af den pensionspolitiske proces og de korte svingninger på området. Videre undersøgelser og analyser kan derfor med fordel sættes ind her.

Poul Bonde Jensen

Eszter Körmendi, Lisbeth Egsmose og Johannes Noordhoek, *Datakvalitet ved telefoninterview*, København: Socialforskningsinstituttet, studie 52, 1986, 144 s., 85,00 kr.

Siden 1970 har Socialforskningsinstituttet gennemført en række undersøgelser af surveymetoder af stor interesse ikke mindst for de samfundsforskere, der ønsker en